

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BÜYÜK SELÇUKLULARA AİT İLK TÜRKÇE TELİF ESER: TABİBNÂME
GREAT SELJUQS BELONGING FIRST TURKISH MANUSCRİPT WORK: TABİBNÂME

Mehtap ALPER*

Öz

Bu çalışmada Büyük Selçuklulara ait Oğuz Türkçesiyle yazılmış "Tabîbnâme" adlı telif bir tıp eserinin tanıtılması amaçlanmıştır. "Tabîbnâme, Büyük Selçuklu Sultanı Sultan Melikşâh'ın oğlu Sultan (Sencer) Sancar'ın isteği üzerine Ebu'l-Muzaffer tarafından kaleme alınmıştır. 12. yüzyılda yazılan ve tek nüshası tespit edilen bu eser, hem tıp tarihi hem de Eski Oğuz Türkçesinin erken dönemine ait olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu, Oğuz Türkçesi, Tıp, 12. Yüzyıl.

Abstract

The aim of this study is to present the first manuscript work on medicine "Tabîbnâme", which was related to Great Seljuqs Period, and written in Oğuz Turkish. This work was written by Abu'l-Muzaffar at the request of Sultan Sancar (Sencer), Great Seljuq Sultan "Sultan Malik Shah's son". Written in the 12th century, and being a single copy, it is of great importance in terms of relating to both the medicine history and the early period of Old Oğuz Turkish history.

Keywords: Great Seljuq, Oğuz Turkish, Medicine, 12th Century.

1.Giriş

Dil tarihimizin önemli dönemlerinden biri olan Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle ilgili pek çok eser bulunmasına ve bunların dil özellikleri konusunda çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen bu dönemin ne zaman başladığı konusunda kesin hükümlere varılamamaktadır. Bunun asıl nedeni, Eski Anadolu Türkçesinin ilk aşamasını oluşturan Selçuklu Türkçesinin 13. yüzyıldan önceki dönemine ait olduğu kesin olarak söylenebilecek metinlerin bulunamamasıdır. 13. yüzyıla ait oldukları bilinen eserler ise Anadolu Selçuklularına aittir. Bu nedenle Selçuklu dönemin dil özellikleri ve Oğuzcaya dayalı yazı dilinin nerede olduğu konusundaki belirsizlikler dil tarihimiz açısından önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir. Bu döneme ait dil özelliklerinin belirlenebilmesi bu döneme ait metinlerin bulunmasıyla mümkün olacaktır.

Bu çalışma Eski Anadolu Türkçesinin başlangıcı konusunda dil tarihimize faydalı olacaktır. Büyük Selçuklulara ait olan "Tabîbnâme" adlı eser, tıp konusunda yazılmış bir kitaptır. Oğuz Türkçesiyle yazılan eserin müellifi bellidir.

Çalışmada, Büyük Selçuklu Sultanı Sancar için yazılmış bir tıp eseri tanıtılacağı için önce Oğuz Türkçesi, Oğuzlar ve Büyük Selçuklu dönemi, Sultan Sancar, Büyük Selçuklularda bilim ve tıp öğretimi, Sultan Sancar, Büyük Selçuklularda bilim ve tıp öğretimi konularına değinildikten sonra " Tabîbnâme" adlı eserin nüsha özellikleri, müellifi eserin içeriği hakkında bilgi verilecektir.

2.Oğuz Türkçesi

Oğuz Türkçesinin başlangıcı ve ne zaman Osmanlı Türkçesine dönüştüğü, Türk dilinin bugün için henüz çözümlenemeyen önemli sorunlarından biri olmuştur. Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin atası olarak bilinen Eski Anadolu Türkçesinin hem başlangıcı hem de ne zaman Osmanlı Türkçesine dönüştüğü belirlenememiştir (Mansuroğlu, 1998: 247). Oğuz Türkçesinin başlangıcının belirlenebilmesi, Selçuklu dönemine ait dil özelliklerinin belirlenebilmesiyle mümkün olacaktır. Türk dilinin tarihi gelişim çizgisindeki yerinin ve Anadolu yazı dilinin başlangıç sınırının çizilebilmesi açısından Selçuklu döneminin dil yapısının incelenmesi ayrı bir önem taşımaktadır (Korkmaz, 2005: 274).

Oğuzcaya dayanan yazı dilimizin nerede olduğu konusundaki belirsizliklere rağmen Oğuzcaya dayandığı gerçeği dilcilerimizce kabul edilmiştir. 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun fethedilmesinden sonra Anadolu'ya gelip yerleşen Türklerin büyük bir çoğunluğu Oğuzlara dayandığı için, Anadolu'da kurulup gelişen yazı dilinin temeli de Oğuzcaya dayanır (Korkmaz, 2005: 274). Oğuzcaya dayalı yazı dilinin Anadolu dışında mı, Anadolu'da mı meydana geldiği hususu tartışmalıdır. Ancak teşekkül ettiği yer, bu yazı dilinin bir Oğuz ağzına dayandığı gerçeğini değiştirmez (Karahana, 2013: 2).

Oğuzcaya dayalı yazı dilinin nerede olduğu kadar Oğuzların ayrı bir yazı diline sahip olup olmadıkları da son derece önemli bir konudur. 11. ve 13. yüzyıllarda Orta Asya Türk dünyasında önemli bir yere sahip olan Oğuzların, Türk dili tarihi açısından etkisiz kalmış olmaları beklenemezdi. (Korkmaz, 2005 : 279). 11-13. yüzyıllar arasında Hârizm'in Türkleşmesinde önemli rol oynayan Oğuzlar, Aral gölü ve Siriderya yakasından Horasan'a kadar uzandılar ve burada 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular (Özkan,2000: 60). Oğuzların Kınık boyuna mensup olan

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

(Sümer, 1972: 61). Büyük Selçuklular, tarihi ve stratejik bakımdan önemli olan; Merv, Nişâbur, Dandanakan, Tûs, Abıverd, Cürcan, Nesâ, Ürgenç, Karakum Çölü, Amul, Serahs, Meşhed, Beyhak gibi, Türkmen kentleri ve toprakları üzerinde kurulmuştur. Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sahası en geniş zamanında, doğuda Orta Asya'da Balkaş Gölü, Issık Göl, Tarım Havzası, Doğu Türkistan'dan, batıda Ege ve Akdeniz sahillerine kadar, kuzeyde Aral Gölü ve Hazar Denizi, Kafkasya ve Karadeniz'e, güneyde Arabistan Yarımadası dâhil Umman Denizi'ne kadar uzanıyordu (Kılıç, 2011: 2). Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuranlar da İran, Azerbaycan yoluyla Irak ve Anadolu'ya gelen ve geniş bir coğrafyada hakimiyet kuran Oğuzlardı. Buna rağmen Oğuzların 11. yüzyılda ayrı bir yazı diline sahip olup olmadığı henüz tam olarak aydınlatılmış değildir (Özkan, 2000: 60) Türk dilinin en az araştırılmış dönemi de 11-13. yüzyıllar arasındaki dönemdir. Bu nedenle Anadolu Türkçesinin 12-13. yüzyılları gibi, Orta Asya Türk yazı dilinin aynı yüzyılları da az çok sislî bir perde ile örtülüdür (Korkmaz, 2005: 278).

Kâşgarlı Mahmut, Divânü Lügätü't-Türk adlı eserinde "dillerin en yeğnisi" olarak nitelendirdiği Oğuzcayla ilgili bazı özellikler hakkında bilgi vermiştir. Kâşgarlı Mahmut 11. yüzyılın ikinci yarısındaki dil durumu hakkında bir fikir vermekle birlikte, bunlar yazı dili özelliğinden ziyade Oğuz Türkçesini diğer kollardan ayıran ağız özelliği niteliğindedir (Özkan, 2000:60-61). Divân'da, Oğuzlara oldukça önemli bir yer verildiği hâlde ne yazık ki Oğuz Türkçesinin bütün inceliklerini tanıttak nitelikte hiçbir edebî esere rastlanamamıştır (Caferoğlu, 1984: 42-43). Elde 13. yüzyıl öncesine dayanan yazılış yılları ve alanları kesinlikle bilinen Oğuzca metinler bulunamamıştır (Korkmaz, 2005: 242).

13. yüzyıla ait Türkçe eserlerin hepsi Anadolu Selçuklularına aittir (Korkmaz, 2005: 276). Anadolu sahasına ait ilk Türkçe telif eser de 13. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı kanıtlanan Behçetü'l-hadâyık'tır (Koç, 2011: 167). Anadolu'da yazılan ilk tıp kitabı, tarihi bilinmemekle birlikte, 13. yüzyılın başlarında Hoca Bereket tarafından yazıldığı düşünülen Tuhfe-i Mübârizi'dir (Canpolat ve Önler, 2007: 9).

11-13. yüzyıllar arasında, Oğuzcanın yazılı eserlerde yer almadığı kanısının yaygınlaşmasında, bir yandan Orta Asya'nın Harezmi ve Horasan bölgeleri ile İran ve Irak'ta, bir yandan da Anadolu bölgesinde çoğunluğu Oğuz unsuruna dayalı bir devlet kurmuş olan (Korkmaz, 2005: 268) Büyük Selçukluların resmi dil, edebiyat ve ilim dilleri olarak Farsça ve Arapçayı benimsemiş olmaları etkili olmuştur (Korkmaz, 2005: 268; Ercilasun, 2004: 436).

3.Tabîbnâme

Yukarıda belirtildiği üzere, 13. yüzyıldan günümüze kadar gelen Oğuzca eserlerin hepsi Anadolu Selçuklularına ait olarak bilinmekteydi. Büyük Selçuklulara ait Türkçe bir eser, bugüne kadar bilinmemekteydi.

Bu çalışmada resmî dil olarak Farsçayı, bilim dilinde ise Arapçayı kullanan Büyük Selçuklular'a ait Oğuz Türkçesiyle yazılmış telif bir tıp eserinin tanıtılması amaçlanmıştır. Eserin adı "Tabîbnâme" dir. Eser, Büyük Selçuklular dönemine aittir. Büyük Selçuklu Sultanı Sultan Melikşâh'ın oğlu Sultan (Sencer) Sancar'ın isteği üzerine yazılan eser, Ebu'l-Muzaffer tarafından kaleme alınmıştır. Eski Oğuz Türkçesiyle yazılmış bir tıp eseridir.

Eserin tanıtımına geçmeden önce Sultan Sancar, Büyük Selçuklular ve Büyük Selçuklularda bilim konularında kısaca bilgi vermekten fayda vardır. Sultan Sancar, Büyük Selçuklular döneminden Sultan Melikşâh'ın hayatta kalan çocuklarından biridir. Sultan Sancar, 6 Kasım 1086'da Elcezire bölgesindeki Sincar'da doğdu. Sultan Sancar çocukluğunda çiçek hastalığı geçirmiştir. Babası Melikşâh, Sancar'a üç yaşından itibaren geniş vilayetler vermiş ve devlet ileri gelenlerini hizmetine vermiştir. Melikşâh'ın ani ölümünden sonra gelen fetret devri nedeni ile Sancar, çok deneyim kazanmasına rağmen, gerekli eğitimleri alamamıştır (Sevim ve Merçil, 1995: 204). Ancak Sultanın devrinde yaşayan büyük âlim İbn Fınduk, fizik ve mahrutlar ilminde meşhûr Ebû'l-Feth Kûşek'in şu ifadesiyle Sancar'ın kültür durumunu aydınlatan çok önemli bir bilgi vermiştir: "kitaplarını en büyük Sultan Sancar'ın kütüphanesinde gördüm. Sultan bu kitapları mütâlaaya çok düşkündü." ifadesiyle Sancar'ın kültür durumunu aydınlatan çok önemli bir bilgi vermiştir (Turan, 2003: 335). Kendisine ait kütüphanede önemli eserleri okuduğuna tanıklık eden ünlü bilginin açıklamasından anlaşıldığı üzere, Sultan Sancar, yalnız ilim ve kültürün hamisi olmakla kalmamış, bizzat yüksek bir kültüre sahip bulunduğuna hükmetmekte asla tereddüt edilemez (Turan, 2003: 337).

1097 yılında kardeşi Sultan Berkyaruk, Sancar'ı Horasan Meliki olarak atamış ve ömrünün sonuna kadar bu bölgede kalmıştır (Sevim ve Merçil, 1995: 204). Merv'de altmış yıl tahtta kalarak Selçuklu padişahları arasında en çok hüküm süren Sancar, Selçuklu İmparatorluğu ve gücünün son temsilcisidir (Turan, 2003: 234). Sultan Sancar'a bağlı "ra'yyet-i hâss-i sultân" olarak nitelendirilen ve yine de kendi beyleri tarafından idare edilen sultanın idaresini kabul etmeyen Oğuzlar, Sultan Sancar'ı esir almışlardır (Turan, 2003: 244-245). Karluklular nasıl Karahanlı devletinin esasını oluşturup aynı zamanda Karluk göçebeleri bu devletin yıkılışında rol oynamışsa, Selçukluların temelini oluşturan Oğuzlar da aynı rolü oynayarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olmuşlardır (Turan, 2003: 243).

Selçukluların Orta ve Yakın-Doğu'da hâkim olmaları ile ve Oğuz Türklerinin İslâmiyeti kabul etmesiyle birlikte duraklayarak, yavaş yavaş çökmeğe yüz tutmuş 400 yıllık bir medeniyet tekrar canlanmıştır. Bunun sonuçları olarak her alanda büyük ilerlemelerin yaşanmasına ve İslâm Rönesansı diyebileceğimiz bir devrin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler ekonomik ve bilimsel alanlarda da kendini göstermiştir. Bilimi geliştirmek için İslâm dünyasında ilk defa devlet eli ve desteğiyle çok sayıda medreseler kurulmuştur (Kayhan, 2011: 155).

Selçuklular döneminde tıp öğretimi, medreselerden çok büyük hastanelerde (darüşşifa) yapılıyordu (Güven, 1998: 131). Sultan Melikşâh, büyük hastaneler yaptırmış, salgın hastalıkların zararlarından korunmak için halkı bedava tedavi edecek ve bunun için gerekli ilaçları temin edecek bir sağlık teşkilatı kurmuştur. Tıp eğitimi genellikle hastanede uygulamalı olarak verilmiş, daha sonraları medreselerde de verilmeğe başlanmıştır. Bununla birlikte özel tıp okulları kurularak buralarda bir yandan eğitim, diğer yandan da hastalara hizmet vermeye başlanmıştır (Kayhan, 2011: 156). Araştırmalara göre Selçuklu ve Osmanlı döneminde Müslümanlar tarafından 1600'den fazla tıbbî bitki

bilinmekteydi. Avrupa ise Amerika'nın keşfinden sonra ilave edilen yeni bitkilerle daha da zenginleşmiştir (Kaya, 2011: 12).

Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanındaki çok zengin ve çeşitli kütüphanelerin tıp kitapları o tarihlerde dünyanın hiçbir tarafında yoktur. Horasan ve Maverâünnehir'de Selçuklu İmparatorluğu zamanında birtakım zengin kütüphaneler vücuda getirilmiştir. Umumi, meşhur ve muntazam kütüphanelerden başka medreselere, hastanelere ve ayrıca alim ve devlet adamlarına ait küçük kütüphaneler de vardı. Bu umumi ve hususi kütüphanelerden çıkabilen eserler, İstanbul ve saray kütüphanelerinin esasını teşkil etmiştir. Fakat bu imparatorluk birçok badireler atlattı ve o zamanlardaki ilmi eserler, bu yüzden ortadan kalkmıştır. Bu nedenle Selçuklu tababeti ve bunlarda tıp fenninin ilerlemesi hakkında bulunacak ufak tefek kayıtlar adeta birer keşif niteliğinde olacaktır (Ünver, 2014: 4).

Selçuklular döneminde ekonomik canlılık nedeniyle eğitim, sağlık, kültür alanlarında gelişmeler görülmüştür. Yakut el-Harnevi tarafından ifade edildiği üzere Sultan Sancar, Merv'de içerisinde sultanın türbesinin de bulunduğu birçok imaretin olduğu külliye inşa ettirmiştir. Eğitim faaliyetleri şehirlerde hızla yayılan medreselerde yürütülmekteydi. Merv'de on büyük kütüphane ve bunun dışında Selçuklu sultanlarının özel kütüphanelerinin olduğu ifade edilmektedir. Büyük Selçuklu sultanlarının teşvikiyle ve desteğiyle İran edebiyatının önde gelen birçok eseri kaleme alınmıştır. Bunlardan Nizâmülmülk'ün Sultan Melikşah için yazdığı Siyâsetnâme, İslam dünyasında türünün en iyi örneklerinden biridir. Ayrıca Sultan Sancar adına kaleme alınan ve müellifi bilinmeyen Sencer-nâme gibi eserler zamanımıza ulaşmamıştır (Özgüdenli, 2009: 374).

Sultan Sancar zamanında Selçuklu sultanlarının isteğiyle, Ebu'l-Muzaffer Hibetullah bin Erdeşir bin Keykûbât tarafından Tuhfetü'l-mülk fi'l-bâh adlı bir eser yazıldığı bilinmektedir (Özgüdenli, 2009: 374). Tuhfetü'l-mülk fi'l-bâh bir bahñamedir. Bahñâme, kelime anlamı olarak Arapça şehvet anlamındaki bâh ile buna Farsça, risâle ve kitapçık anlamında nâme kelimesinin birleşmesinden oluşturulmuş, cinsellik ile ilgili konuları toplu olarak ele alan kitap demektir (Adıgüzel, 2015: 302). Araştırmamıza konu olan Tabîbnâme'de de cimâyla ilgili konulara değinilmiştir; fakat Tabîbnâme, bütün olarak değerlendirildiğinde genel tıp konularını ele alan bir kitaptır. Dolayısıyla tıp kitaplarındaki genel görünüm, Tabîbnâme için de söz konusudur. Eserde çok çeşitli hastalıkların tedavisi, ilaç hazırlama yöntemleri, bunlar için önerilen bitkisel yöntemler ve daha birçok doğal yöntemler ele alındığından Ebu'l-Muzaffer'e ait başka bir eser olduğu açıktır. Selçuklu sultanları adına yazılan "Tuhfetü'l-mülk fi'l-bâh" adlı eserle benzer yönleri olabilir, müellif eserini genel tıp konularını ekleyerek yeniden yazmış olabilir; fakat Selçuklu Dönemiyle ilgili yeterli kaynaklar olmadığı için bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Başka bir ifadeyle bu eser, Büyük Selçuklular'a ait ilk Türkçe tıp kitabı ve ilk Türkçe kaynak olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca birçok bakımdan ilk olma özelliğine sahiptir. Oğuz Türkçesiyle yazılmış bilinen telif ilk bir tıp eseridir. 12. yüzyılda yazılan ve Büyük Selçuklular'a ait olan bu eserin, Türk tıp tarihi açısından önemli olduğu şüphesizdir; fakat asıl önemi Oğuzcanın ilk eserlerinin Orta Asya'ya ait olduğunu kanıtlayan ilk örneğidir.

3.1. Nüsha Özellikleri

Tabîbnâme, 12. yüzyılda telif edilmiş bir tıp eseridir. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonuna ait olan Ankara'da Milli Kütüphanedir. Arşiv numarası 06 Hk 2557'dir. Eserin bilinen tek nüshası vardır. Tabîbnâme, okunaklı ve oldukça düzgün bir nesih hattıyla yazılmış mensur bir tıp kitabıdır. 42 varaktır ve dış ve iç boyutu 197x125-150x77 mm'dir. Müellifi, Ebu'l-Muzaffer'dir. Nüshada eserin yazıldığı tarih hakkında bilgi yoktur. Rutubet lekeli taç filigranlı krem kâğıda yazılmıştır. Ciltsizdir. Karton kapak içerisinde saklanmaktadır. Eserin 1a sayfasında Oğuzların Kımk boyuna ait bir damga (mühür) bulunmaktadır. Kütüphane bilgilerinde 1b sayfasında bir hadis olduğu belirtilmiştir; fakat bu aslında bir ithaf cümlesidir. Eserin sonunda ise Arapça bir ifade bulunmaktadır. Varaklar, 17 satırdan oluşmaktadır. Eserin ilk sayfası 12 satırdır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi okunaklı bir nesih hattıyla kaleme alınan eser, genel olarak harekesiz bir metindir; fakat hemen her sayfada harekeli yazılan kelimeler de çoktur. Alıntı kelimelerin yazımında da gördüğümüz bu durum Türkçe kelimelerde daha fazladır. Nüshada özellikle belirtilmek istenilen kelimeler ve tamlamalar, başlıkları, diğer tedavi yöntemlerinin anlatılması için kullanılan nev' diğer ifadeleri, bazı baplardaki sayı adları, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bitki adları sıralanırken ve kimi zaman cümle bittiğinde kullanılan virgüller de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca metindeki kelime ve tamlamaların, özel adların ve özellikle vurgulanmak istenen kelimelerin, ayetlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

3.2. Müellifi

Eserin adı, yazmanın 1b sayfasında Tabîbnâme başlığıyla verilmiştir. Kitaba niçin bu adın verildiğini belirten bir açıklama bulunmamaktadır. 1b sayfasında kitabın adından sonra şu ithaf cümlesi gelmektedir: "*Şeyhu's-şuyûh efendim sultânım hemvâre erike-i kutbiyye cülûs: Şeyhlerin şeyhi olan efendim, sultânım, pâdişahlık tahtına sürekli oturan efendim!*".

1b sayfasında Allah'a hamddan ve Hz. Muhammed'e tahiyât ve selâmdan sonra eserde verilecek bilgilerin hükemâ-yı mütekkaddimîn, filozoflar ve hükemâ-yı müte'ahhîrîn tarafından denenmiş ve kullanılmış olduğu belirtilmiştir:

(1b) ..." emdi bu za'if kul 6. diledi-kim 'ilm-i tıbdan ki sırr Allahadur tākāt yetddükçe beyāñ ide evvel Loğman 7.ve Cāmasb ve Cālīnūs ve Eflātūn ve Aristalis ve Būkrāt ve Sūkrāt 8. ve Baṭlamyūs ve Aristo ve sāyiri hükemā-yı mütekkaddimîn ve feylesofān 9. müte'ahhîrîn tecrübe ve isti'malle bulmuşlardur..."

1b'de kendisinden "*za'if kul*" diye bahseden yazar, besmele, hamdele ve salveleden sonra 4a sayfasında kendini tanıtmıştır. Eseri yazma sebebini bu sayfada şöyle belirtmiştir:

[4a] Bismi'llāhi'r-rahmānir-rahim

6. El-ḥamdülillāhi Rabbi'l-‘alemīn ve şalla'llāhu ‘alā Muḥammedin ve ālihi ecma‘in et-tayyibine et-7. ṭahirin Ebū-l Muzaffer eyder ol Hibetullāh oğludur ve Hibetullāh Muḥammed 8. oğludur ve Muḥammed Erdeşir oğludur ve Erdeşir ki Keyḫubād oğludur 9. ve Keyḫubād oğlu Mihrās oğludur ve Mihrās Hercās oğludur 10. ve Hercās Cāmasb oğludur Cāmasb ḥakīm oğludur ..."

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere eserin müellifi, Ebū-l Muzaffer'dir.

Ebu'l-Muzaffer, 4a sayfasında soyunu Cāmasb ḥakīm'e dayandırmaktadır. Cāmasb, eserde iki yerde hükemā-yı müteḫaddimīn arasında geçmektedir:

"... evvel Loḫman ve Cāmasb ve Cālīnūs ve Eflātūn ve Aristalīs ve Buḫrāt ve Suḫrāt ve Baṭlamyūs ve Aristo ve sāyiri hükemā-yı müteḫaddimīn ve feylesofān müte'ahḫirīn tecrübe ve isti'mālle bulmuşlardır." (1b/6-9)

".. ammā hükemā-yı müteḫaddimīn Buḫrāt ve Suḫrāt ve Cālīnūs ve Eflātūn ve Cāmasb ḥakīm şöyle buyururlar ki..." (5a/6-7)

Sultan Sancar zamanında Selçuklu sultanlarının isteğiyle, Ebu'l-Muzaffer Hibetullah bin Erdeşir bin Keyḫubāt tarafından "Tuhfetü'l-mülk fi'l-bāh" adlı bir eser yazıldığı bilinmektedir (Özgüdenli,2009:374). Ali Haydar Bayat'ın tıp tarihinde bahsedilen bahname tercümesinin müellifi, ile Tabībnāme'nin müellifi arasında açıkça bir benzerlik bulunmaktadır: "*Ebu'l-Muzaffer eydür kim, Hibetullah oğludur, Muhammed oğludur, Erdeşir oğludur, Keygat oğludur, Mihrās oğludur, Hercās oğludur, Cāmasb ḥakīm bir gün...*" Bu ifadelerdeki ad sıralamasında geçen Keygat, Keyḫubāt olabilir (Bayat:2010, 289-290).

Ancak araştırmamıza konu olan Tabībnāme, adı ve içeriğiyle uyumlu bir kitaptır. Tıpla ilgili genel konuların ele alındığı bir eserdir. Dolayısıyla aynı müellif tarafından yazıldıysa bile Ebu'l-Muzaffer'e ait başka bir eserdir ya da aynı eserin genişletilmişidir, denilebilir. Selçuklu sultanları adına yazılan " Tuhfetü'l-mülk fi'l-bāh" adlı eserle benzer yönleri olabilir, müellif eserini genel tıp konularını ekleyerek yeniden yazmış olabilir; fakat Selçuklu Dönemiyle ilgili yeterli kaynaklar olmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Eserin kime yazıldığı ve yazılış sebebi ise 4a sayfasında belirtilmiştir:

[4a] "...çün-ki 'ālem işlerinūn ve hizmetinūn sa'ādetlūsī sultānū'l-maşriḫ ve'l maḡribdür ki Ebū'l-Hāris ve's-Sultān Sancar ki Melik Şāh oğludur Tañrı raḫmeti ol ikisinūn üzerine olsun-kim ben kulını kendinūn nedim ḫullarından ḫılmışdur bir gün ḥās ḫalvet ḫānesine beni ḫıgırdı ve ... söz ortasında şöyle buyurdu ki benüm için bir kitāb düz deḡe cimā' ḫaḫḫında..."

Yukarıdaki ifadelerden Sultan Sancar'ın cimā hakkında bir kitap yazmasını istediğini belirten Ebu'l-Muzaffer, 4 a sayfasının devamında birçok hastalıkla ilgili ilaç yapma yöntemlerini de içeren geniş kapsamlı ve denenmiş bilgilere dayalı bir kitap yazdığını da şöyle ifade etmektedir:

[4b] "... 1. iḫdām étddüm ki telezzüz-i cimā' ve cimā' a ḫuvvet viren otlar ve ḡıdalar 2. bu kitābda beyān oluna ve neçe marāzlara daḡı mu'alece étmesinūn terkibi 3. beyāñ oluna..."

3.3.İçeriği

Tabībnāme 'de birçok hastalığı tedavi etmek amacıyla kullanılan macunlar, şarāblar,şerbetler, müşhil şerbetleri, ḫap yapma yöntemleri, merhemler, şāf edviyeleri, bitkisel yağ elde yöntemleri gibi konuların yanı sıra hastalıklar için hangi bitkisel terkiplerin kullanılacağı konularında bilgiler verilmiştir Yazar, 4b'de eserin 71 baptan oluştuğunu ve eserini yazarken geçmişte yaşamış hekimlerin bilgilerinden yararlandığını belirtmektedir:

[4b] "... ammā bu kitāb yétmiş bir bâb üzerine te'lif olunmuşdur 4. eṭıbbā-yı māzī ve hükemā-yı müteḫaddimīn beyān étmişdür evvel tecrübe édüp 5. soñra kitāblara yazmışlardır tā ki müselmānlara fayide olsun için..."

1b-8a sayfaları esere giriş niteliğindedir. 4b'de ayetler ve hadis vardır. 5a'da ise bir fasıl bulunmaktadır. Baplar arasında fasıl yoktur. Baplarda işlenen konular ise 6b'de verilmiştir. Birinci bap dışındaki baplarda sıra sayı adları Türkçe kelimelerle yazılmıştır. 71 baptan oluşan Tabībnāme'nin konu başlıkları şu şekildedir:

Evvelki bâb ol evāmırleri ve mizācları beyāñ éder (8b-9a)

İkinci bâb cimā'a ḫuvvet viren ḡıdā-yı müfredātı beyāñ éder (9a-9b)

Üçüncü bâb dārū-yı müfredātı beyān éder cimā'a nāfi'dür (9b)

Dördüncü bâb ḡıdā-yı mürekkebi beyān éder cimā'a ḫuvvet virür (9b-11a)

Beşinci bâb şarābları beyān éder mücāma'āt ziyāde éder (11a-11b)

Altıncı bâb ma'cūnlar beyānındadır ziyāde müfīdlerdür (11b-15b)

Yedinci bâb şarāblar beyānındadır ki isti'māl édeler (15b-18a)

Sekizinci bâb müşhil şerbetleri beyān éder (18a- 19b)

Toḫuzıncı bâb nebātāt yağın ḫıḫarmaḡı beyān éder (19b-20b)

Onuncu bâb baş aḡrısı edviyesi beyānındadır (20b-21b)

On birinci bâb nāzle için olan edviyeler beyānındadır (21b- 22a)

On ikinci bâb göz aḡrısı-çun olan edviyeler beyānındadır (22a)

On üçüncü bâb ḫulaḫ aḡrısı-çun olan edviyeler beyānındadır (23a)

On dördüncü bâb diş aḡrısı-çun olan edviyeler beyānındadır (23a)

On beşinci bâb öksürük için edviye beyānındadır (23b)

On altıncı bâb bél aḡrısı-çun olan edviye beyānındadır (23b- 24a)

On yedinci bâb namāz-bür için olan edviye beyānındadır (24a)

On sekizinci bâb ṭalaḫ için olan edviyeyi beyān éder (24a)

Ondokuzuncu bâb ḫulunc için edviye beyān éder (24b)

Yegirminci bâb burun ḫanın diñdürmek beyānındadır (24b)

Yegirm birinci bâb ishāl için olan edviyeyi beyān éder (24b- 26a)

Yegirm ikinci bâb istiskâ için olan edviyeyi beyân eder (26a)
 Yegirm üçüncü bâb şoğulcan için olan edviyeyi beyân eder (26a-26b)
 Yegirm dördüncü bâb bevâşir için olan edviyeyi beyân eder (26b)
 Yegirm beşinci bâb kel baş için olan edviyeyi beyân eder (26b- 27b)
 Yegirm altıncı bâb cüzâm maraz için olan edviyeyi beyân eder (27b-28a)
 Yegirm yedinci bâb kaş ve kirpük dökilse anuñ ' ilâcın bildürür (28a)
 Yegirm sekizinci bâb siñir uzatmak edviyeyi bildürür (28a)
 Yegirm toközüncü bâb yél için olan edviyeleri bildürür (28b)
 Otuzuncu bâb uyuz için olan edviyeyi bildürür (28b-29a)
 Otuz birinci bâb demrevi için edviyeyi beyân eder (29a- 30a)
 Otuz ikinci bâb abraş için olan edviyeyi bildürür (30a)
 Otuz üçüncü bâb baħak için olan edviyeyi bildürür (30b)
 Otuz dördüncü bâb yaranuñ kanın dindürmek ' ilâcın bildürür (30b-31b)
 Otuz beşinci bâb yara oñılmasınuñ edviyelerin bildürür (31b-32b)
 Otuz altıncı bâb şâf edviyesi basmak beyânındadır (32b-33a)
 Otuz yedinci bâb süyel için olan edviyeyi bildürür (33a-33b)
 Otuz sekizinci bâb merhemler edviyelerin bildürür (33b-36a)
 Otuz toközüncü bâb kaşuğ yarılma anuñ ' ilâcın bildürür (36a)
 Kırkıncı bâb ta 'ün çıkarmış âdemüñ ' ilâcın bildürür (36a)
 Kırk birinci bâb sidügi tütülmüş âdemüñ ' ilâcın bildürür (36a-36b)
 Kırk ikinci bâb şeleşü'l-bevl olan devânuñ beyânındadır (36b)
 Kırk üçüncü bâb yarağan rencinüñ ' ilâcın bildürür (36b)
 Kırk dördüncü bâb uçuk tutanuñ devâsın bildürür (36b-37a)
 Kırk beşinci bâb âdeme bit düşse anuñ ' ilâcın bildürür (37a)
 Kırk altıncı bâb maħmürenüñ şerr def'in bildürür (37a)
 Kırk yedinci bâb semüzlig için olan ' ilâcını bildürür (37a)
 Kırk sekizinci bâb nıkriz için olan ' ilâcını bildürür (37a)
 Kırk toközüncü bâb âdemüñ bedeni kacısa kaşınsa ' ilâcın bildürür (37a)
 Ellinci bâb ' avret oğlan toğursa soñra sanculansa ' ilâcın bildürür (37a-37b)
 Elli birinci bâb ' avretlerüñ hayzı kanı diñmese aña ' ilâc bildürür (37b)
 Elli ikinci bâb ' avretlerüñ hayzı gelmese ' ilâc bildürür (37b)
 Elli üçüncü bâb ' avretüñ oğlan yeri taşra gelse ' ilâcın bildürür (37b-38a)
 Elli dördüncü bâb ' avret yüklü olsa ' ilâc bildürür (38a)
 Elli beşinci bâb ' avret oğlan olmasun dese ' ilâc bildürür (38a-38b)
 Elli altıncı bâb bir kimseyi sancu dutsa anuñ ' ilâcın bildürür (38b)
 Elli yedinci bâb bir kimsenüñ şafrası çıkısa anuñ ' ilâcın bildürür (38b)
 Elli sekizinci bâb ' avret oğlan toğururken şarb étse ' ilâcın bildürür (38b)
 Elli toközüncü bâb mersin hâşşayı beyân eder şac bitürür (39a)
 Altmışıncı bâb kara çetük hâşşasın beyân eder (39a)
 Altmış birinci bâb hunâm marazı olan ' ilâc bildürür (39a)
 Altmış ikinci bâb istifrak étddüren ' ilâcın éyder (39a)
 Altmış üçüncü bâb yaralı kişi hammâma nece girmek gerek anı bildürür (39a)
 Altmış dördüncü bâb zekere tılâ idicek ' ilâc bildürür (39a-39b)
 Altmış beşinci bâb ' anber düzmesi şıfatın bildürür (40a- 40b)
 Altmış altıncı bâb müşk edviyesin beyân eder (40b)
 Altmış yedinci bâb kan alacak günüñ sa' d ve hassın bildürür (40b- 41b)
 Altmış sekizinci bâb her ayuñ içinde iki gün hass vardır anı bildürür (41b)
 Altmış toközüncü bâb şağal boyamak edviyesin bildürür (41b)
 Yetmişinci bâb ' avretlerüñ yüzün göğçek eden ' ilâcını bildürür (42a)
 Yetmiş birinci bâb huğneleri beyân eder (42a)

Bâbların içinde fasıl bulunmamaktadır. Bunun yerine "nev-i diger" ifadesiyle hastalıklar için çeşitli ilaç hazırlama yöntemleri sıralanmıştır:

(21 a) "... 3. nev'-i diger baş ağrısı-çun ' asfür çiçeği yumurda ağı nişâ karışdura 4. başına ura mücerredür nev' diger baş ağrısına zencebil dögeler bal kefile 5. karışdura başına dürtü nâfi' dür... "

Tıpla konulu bilimsel bir eser olmasından dolayı Tabîbnâme'de de, özellikle bitki adlarında ve yer yer hastalık adlarında alıntı kelimeler çok kullanılmıştır. Arapça ve Farsça az da olsa Yunanca, Latince, Hintçe kelimeler kullanılmıştır. Buna rağmen eserde, Türkçe bitki adları, yemek adları, hayvan adları, hastalık adları, organ adlarına da yer verilmiştir:

"ağuş kunduzı 27b/11, turağ otı 13a/5; koruğ aşu 36b /10; oğlağ eti 9a/15, göğercin yavrusu 9a/15,13a/16 , tavşan yüni ve şıgır yüni 30b/14, kirpüyi tütüze 31b/5; göz tumanlığın 19a/13-14, kızıl demregü 30a/1, kuru uyuz 29b/7, yürek oynamasıdır 2b/6; dili altındaki tamardan kan alalar 23b/1-2, bel ağrısına 23b/16, göbeğe bağlaya 26b/3, kel başa éke 27a/2, kulağ ağrısına 23a/8, yufka tuğaklı 9a/11 ... "

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kullanılan dilin erken dönemdeki görünümünü veren Tabîb-nâme'yi genel olarak değerlendirdiğimizde dikkat çeken en önemli özellik, alıntı kelimelere rağmen eserde genel olarak sade ve akıcı bir dil kullanılmasıdır. Alıntı kelimelerin kullanımı kimi zaman daha da azalmaktadır:

[18b] "... nev'-i diger şerbet-i mazeryün bir direm otuz direm balla qarışdura 8. gece çura içe soñra burnına soğan tuta tā ki kışmaya soñra 9. südi arıda şuyın içe andan yéyecek yéye bir dürlü dağı şerbet 10. bu şerbetdür ki balgama safrāya sevdāya fa'ide ider ..."

SONUÇ

Bu çalışmada, Büyük Selçuklular dönemine ait olduğu bilinen ve Sultan Sancar'ın isteği üzerine yazılan Tabîbnâme 'nin, Büyük Selçuklu dönemine ait ilk Türkçe telif eser ve yine o dönemden kalma ilk Türkçe tıp eseri ve belgesi olduğu tespit edilerek bu eserin bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

12. yüzyılda yazılan "Tabîbnâme", Türk tıp tarihi açısından önemli bir kaynak olacaktır. Bu eser, Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Büyük Selçukluların dil özelliklerine ait bilgileri içermesi açısından dil tarihimize katkılar sağlayacaktır. Ayrıca Tabîbnâme, Orta Asya ve daha geniş bir coğrafyaya hükmeden Büyük Selçukluların Oğuz Türkçesiyle yazılmış bir esere sahip olduğunu göstermektedir. 13. yüzyıl öncesine ait Oğuzca metinlere ulaşılamadığından Tabîbnâme, Oğuz Türkçesiyle yazılan metinlerin Orta Asya'da bir örneğinin olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Ahmet (2015). "Bâhnâme'ye Bir Bakış ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin Bâhnâmesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8): 299-322.
- ALTINTAŞ, A. (2004). *Tabib İbn-i Şerif-Yâdigâr-15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerif*, İstanbul: Yerküre.
- BAYAT, Ali Haydar (2010). *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa ve ÖNLER Zafer (2007). *İshâk bin Murâd Edviye-i Müfreda*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ayla (2011). "Tıbbi Bitkiler ve Etnobotanik Çalışmalar", *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, 5-6 Haziran 2010, İstanbul, ss. 11-18. <http://media.ztbb.org/yayinlar/kitaplar/bitkilerle-tedavi.pdf>
- KAYHAN, Hüseyin (2011). "Selçuklular Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler Hakkında Notlar", *History Studies*, 3(1):155-163.
- KILIÇ, Remzi (2011). "Büyük Selçuklu Devleti'nin Türkmenler Tarafından Kuruluşu Faliyetleri ve Türkmenistan'ın Stratejik Önemi", *Türkmen Halkının Kemale Gelmesi ve Dünya Medeniyeti'ne Çıkış Tarihi I. Uluslararası Bilim Konferansı*, Aşkabat- Türkmenistan, ss. 1-9.
- KOÇ, Mustafa (2011). "Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser, Bilig", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 57:159-174.
- KORKMAZ, Zeynep (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Cilt 1, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1998). "Eski Osmanlıca", *Tarihi Türk Şiveleri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), Ankara: *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları*.161, Seri: IV, Sayı:A.41:247-276.
- Mütercim Asım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı* (Haz. M. Öztürk, D. Örs), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MURAD Sibel (2009). *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhi Lârende'vi* (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler) Birinci Cilt, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2009). *Büyük Selçuklular / Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat*, İslam Ansiklopedisi, Cilt 36: 371-375.
- ÖZKAN, Mustafa (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Genişletilmiş 2. Baskı, Filiz Kitabevi.
- SEVİM, Ali ve MERÇİL, Erdoğan (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SÜMER, Faruk (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, II. Baskı.
- TURAN, Osman (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÜNVER, A. Süheyl (2014). *Selçuk Tababeti XI - XIV üncü Asırlar*, Ankara: 2. Baskı Türk Tarih Kurumu.